

УДК 330.111.66:338.12(447)

Теоретичні засади трансформацій соціально-економічної системи України в умовах Четвертої промислової революції

Потравка Л.О.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Херсонського державного аграрного університету

Карташова О.Г.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Херсонського державного аграрного університету

Статтю присвячено визначенню теоретичних засад трансформацій соціально-економічної системи України в умовах Четвертої промислової революції. Окреслено необхідність застосування теоретико-методологічного апарату економічної транзитології, що дозволить врахувати специфіку національної економіки при розробці механізмів адаптації до нових умов існування.

Ключові слова: соціально-економічна система, трансформація, транзитологія, Четверта промислова революція, перехідна економіка, модернізація.

Потравка Л.О., Карташова О.Г. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТРАНСФОРМАЦИЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ЧЕТВЕРТОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Статья посвящена определению теоретических основ трансформаций социально-экономической системы Украины в условиях Четвертой промышленной революции. Определена необходимость применения теоретико-методологического аппарата экономической транзитологии, что позволит учесть специфику национальной экономики при разработке механизмов адаптации к новым условиям существования.

Ключевые слова: социально-экономическая система, трансформация, транзитология, Четвертая промышленная революция, переходная экономика, модернизация.

Potravka L.O., Kartashova O.G. THEORETICAL BASES OF TRANSFORMATIONS OF THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

The article is devoted to the definition of the theoretical fundamentals of the transformations of the socio-economic system of Ukraine in the conditions of the Fourth Industrial Revolution. The necessity of application of the theoretical and methodological apparatus of economic transatology, which will allow taking into account the specificity of the national economy in the development of adaptation mechanisms for new conditions of existence, is outlined.

Keywords: socio-economic system, transformation, transatology, fourth industrial revolution, transition economics, modernization.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Засновником теорії транзитології слід вважати американського політолога Д. Растоу [1], який виокремив специфіку перебігу трансформаційних перетворень в країнах перехідного типу. Окрім цього, важливий вклад здійснив С. Хантінгтон [9], А. Степан [3], В. Сміт, Х. Лінч, М. Гельвановський. Методологічні та концептуальні засади транзитології знайшли відображення в працях З. Бжезинського [14], Л. Бальцеревича, В. Банс, Є. Мачкува, Р. Скідельські [11], А. Пшеворського [7]. Серед вітчизняних дослідників необхідно визначити праці Н. Гражевської, В. Бодрова, О. Романюка [11].

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Систематизація базових наукових

напрямів дослідження соціально-економічної системи: неокласичного, інституційного та еволюційного, були спрямовані на пошук нової моделі трансформацій та її необхідність обґрунтовувалась у теорії лінійних стадій, теорії розвитку, теорії зовнішньої залежності, теорії неокласичної контрреволюції, дуалізму і теорії індустріально-технологічного розвитку. Формування нового типу економічного простору в умовах Четвертої промислової революції було обґрунтовано Клаусом Швабом, засновником і виконавчим головою WEF. У цьому контексті першочергове значення має виявлення специфіки та проблематики адаптації національної економіки України до нових умов існування.

Метою статті є визначення теоретичних засад трансформацій соціально-економічної системи в умовах Четвертої промислової революції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перетворення в різних сферах людської діяльності (політичної, економічної, соціальної, інституційної, культурної) в умовах Четвертої промислової революції будуть відбуватися наростаючими темпами, щільність взаємозв'язків між ними зростатиме, що викликатиме необхідність активізації адаптативних властивостей соціально-економічної системи України зі зростанням її стійкості. Даний період розвитку цивілізації можна вважати етапом формування нового типу економічного мислення, який буде формуватися на основі рівності штучного та людського інтелекту. Насамперед, це супроводжуватиметься рядом негативних наслідків серед яких найсуттєвішим слід вважати збільшення розриву якості життя населення розвинутих країн та країн, що розвиваються.

Проблемою у цьому разі для України є посилення впливу факторів зовнішнього економічного середовища, що відбуватиметься в ході залучення технологій у фінансові, комунікаційно-інформаційну системи на фоні занепаду промислових галузей та аграрного сектору. Беззаперечним є той факт, що в умовах Четвертої промислової революції відбуватиметься зміна якості життя в частині зростання кількості населення та продовження тривалості життя. В першу чергу, це обумовлює необхідність пошуку джерел продовольчих ресурсів, розробки інноваційних комбінованих харчових продуктів, зорієнтованих на різні верстви населення. Слід зазначити, що за зростаючий попит на продовольство супроводжуватиметься посиленням впливовості екологічних факторів, зокрема, зміни клімату створюють передумови для ведення землеробства в екстремальних умовах, що потребує комплексного вирішення в частині водопостачання та енергозбереження.

Основними перепонами щодо функціонування національної економіки в умовах Четвертої промислової революції є коло невирішених економічних проблемах, які виникають в наслідок загальносвітової економічної кризи. Вони проявляються у вигляді регіональних і локальних фінансових криз, занепаду ведучих галузей економіки та зростанню безробіття. Економічне зростання розвинутих країн світу, досягнуте за рахунок прориву інноваційних технологій, сприяло руйнації природних

механізмів стабілізації навколишнього середовища і появі екологічної кризи, що характеризується вичерпанням доступних джерел сировини та енергії, що актуалізує екологічні та соціально-демографічних питання.

Слід зазначити, що інноваційний прорив передових країн відбувався майже паралельно з переходом постсоціалістичних країн від адміністративно-командного типу управління до економіки ринкового типу, що є свідченням відставання у їх розвитку, насамперед в частині економічної та соціальної сфер. Тому проблематику міжсистемних соціально-економічних перетворень, як основного механізму адаптації до умов Четвертої промислової революції, було виокремлено у напрям наукових досліджень – економічну транзитологію, яка започаткувалася в 70-х роках ХХІ ст. Об'єктом її дослідження є економічні системи перехідного типу, до яких належить Україна, які характеризуються якісними інституційними та структурними змінами в умовах невизначеності та відсутності стабільності.

В умовах Четвертої промислової революції теоретико-методологічний апарат економічної транзитології має різні способи застосування відносно традиційної перехідну економіку та перехідної економіки нового типу (рис. 1). Традиційна перехідна економіка передбачає формування типової багатокладної економіки, яка характеризується дуалізмом та різним ступенем розвитку державного і приватного секторів. Іншим напрямом дослідження економічної транзитології є перехідна економіка нового типу, яка сформована завдяки високому ступеню спеціалізації виробництва зі заміною командного механізму координації господарського життя суспільства на ринкову саморегуляцію.

Існуючі напрями традиційної транзитології не повною мірою висвітлюють проблематику трансформацій країн, що розвиваються, тому застосування нових наукових уявлень, пов'язаних зі збагаченням дослідницької програми модернізації, виникнення її теоретичних альтернатив у вигляді концепції залежності, системного аналізу та сиренгії мало актуальність та сформувало специфічний напрям наукових досліджень.

Цей підхід в еволюції традиційної економічної транзитології визначається на етапі еволюційного накопичення прогресивних змін у країнах, що розвиваються. Практика механічного перенесення західних моделей у регіони, які не мали для цього необхідних історичних умов, призвела до виникнення авторитарних

Рис. 1. Типи перехідної економіки в контексті економічної транзитології

режимів, тінізації економіки, соціальної поляризації суспільства та загострення наявних протиріч яка сформувалася на Третій (цифровій революції).

Другим етапом еволюції традиційної економічної транзитології вважається автономізація соціально-економічної та політичної модернізації як несинхронних процесів у традиційних економічних системах. Цей етап пов'язаний з новаторськими розробками відомого американського вченого С. Хантінгтона (S. Huntington), який узагальнив існуючі теоретичні підходи та виокремив дев'ять основних характеристик модернізаційного процесу (рис. 2) [9; 4]. С. Хантінгтон не пов'язував політичний розвиток із економічною модернізацією та спростовував його вплив на накопичення позитивних зрушень суспільного життя.

Таким чином соціально-економічна та політична модернізація вважалися процесами без ознак синхронізації. Заслугою дослідника стало протиставлення твердженням про незворотність та апріорну прогресивність модернізації ідеї циклічної природи цього про-

цесу та зосередження на проблемах розбудови інвестицій, які покликані запобігти виникненню негативних наслідків радикальних соціально-економічних змін Напрацювання С. Хантінгтона сприяли подальшій еволюції економічної транзитології та методологічних засад інституційної парадигми.

Подальша еволюція економічної транзитології відбувалася під впливом інституційної парадигми в напрямку розвитку ідеї мюрдалізму, започаткованої Г. Мюрдалем, що базувалася на визначенні поступових еволюційних перетворень соціально-економічного устрою країн третього світу шляхом вдосконалення людського та соціального капіталів як основи розвитку економіки цих країн [10]. Іншої думки дотримувалися прихильники латиноамериканського економіста Ернандо де Сото, який стверджував, що політична та економічна стабільність базується на принципах демократії та ринкової економіки (необхідність конкуренції та виключення монополії та диктату) [13]. Ефективність модернізаційних проектів учений пов'язував із формуванням засад ринко-

Рис. 2. Характеристика процесу модернізації С. Хантінгтона

вої економіки, основаної на системі відносин власності. Дослідник визначальну роль відводив закріпленню прав власності як основи процесу самоорганізації суспільства та його подальшого розвитку. Водночас Ернандо де Сото звернув увагу на виняткове значення випадкових чинників: моменту початку перетворень та особистості лідера, що їх ініціює.

Цей період розвитку традиційної економічної транзитології пов'язаний також із появою ліворадикальних теорій Р. Пребіша [5], С. Фуртадо [6] та І. Валлерстайна [14], які обґрунтували гіпотезу неможливості докорінної модернізації господарських систем країн, що розвиваються, в системі сучасного світового господарства. У її межах, на основі концепції економічного розвитку Р. Пребіш (Аргентина) [5] визначив соціально-економічний устрій країн третього світу як «периферійний капіталізм» та виокремив його основні риси: імітаційний характер, який обумовлено впливовістю міжнародного капіталу; нерівномірний розвиток сфер життя суспільства; поглиблення майнової нерівності, зубожіння значної кількості населення; погіршення інвестиційного клімату для міжнародних партнерів у вузькоспеціалізовані сектори економіки. Основними напрямками подолання цієї ситуації для країн третього світу дослідник вважав подолання нееквіва-

лентності обміну на світовому ринку та переорієнтацію на власні сили.

Дослідження еволюції концептуальних засад традиційної економічної транзитології дозволяє зробити висновки про те, що даний підхід дозволяє виокремити найвагоміші недоліки перехідної економіки, насамперед економічного, політичного, інституційного, соціального та культурно-світоглядного характеру. В умовах перебігу Четвертої промислової революції транзитивний підхід дозволяє визначити набір цих факторів впливу як вирішальних щодо швидкості адаптації національної економіки до умов нової форми організації існування світової економіки. В свою чергу, першочергове значення набуває обрання результативного фактору, який буде характеризувати ефективність входження в еру Четвертої промислової революції.

Висновки. Таким чином, за умов економічної глобалізації стратегія розвитку не в повній мірі сприяє формуванню конкурентоспроможної економіки слаборозвинутих країн, оскільки політика міжнародних запозичень встановлює певні обмеження щодо використання запозичених фінансових ресурсів, що відбувається без урахування інституційних чинників. У зв'язку з цим трансформаційні процеси втрачають системний характер, а передбачуваний економічний розвиток уповільнюється

та ускладнюється соціальним напруженням. Низька результативність трансформацій економічної системи України насамперед пов'язана з економічною недосконалістю промислового виробництва, пригніченням природних монополістичних основ аграрного

сектору та штучним гальмуванням науково-технічного прогресу. Тому основні напрями їх вирішення повинні спрямовуватися на зростання національного доходу країни за рахунок якісних змін економіки, що відбуваються в результаті трансформаційних перетворень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Растоу Д. А. Переходы к демократии: попытка динамической модели // Полис. 1995. № 5. С. 5-15.
2. Lipset, S. M., Rokkan, St. Party Systems and Voter Alignments: Crossnational Perspectives. New York: Free Press, 1967.
3. Stepan, A. The State and Society: Peru in Comparative Perspective. –Princeton: Princeton University Press. 1978.
4. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. М.: РОССПЭН, 2003.
5. Пребиш Р. Периферийный капитализм: есть ли ему альтернатива? М.: ИЛА, 1992. 337 с.
6. Furtado C. Formação econômica do Brasil. São Paulo, 1971. P. 112–140.
7. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке. – М.: РОССПЭН, 2000.
8. Бжезинський З. Великі перетворення // Політична думка. 1994. № 3. С. 5-15.
9. Huntington S. The change to change. Ed. by A. Contory and A. Iegler // Comparative Politics in the Past-Behavioral Era. Boulder; Colorado: Lynne Rinner, 1988.
10. Мюрдаль Г. Сучасні проблеми «третього світу». М.: Прогрес, 1972. 316 с.
11. Скидельски Р. Дорога от рабства. Об экономических и политических последствиях краха коммунизма. – М.: Ad Marginem, 1998.
12. Романюк О. І. Проблема типологізації політичних режимів в контексті аналізу демократичних транзитів // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2002. – № 555. – Серія: „Питання політології”. Вип. 4. – С. 16-25.
13. Де Сото Э. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мир. Пер. с англ. М.: Олимп-Бизнес, 2001. 256 с.
14. Wallerstein I. Unthinking Social Science. The Limits of Nineteenth-Century Paradigms. Cambridge, 1991. P. 229–236, 266–272.

REFERENCES:

1. Rastou D. A. Perekhody k demokratii: popytka dinamicheskoy modeli // Polis. 1995. № 5. S. 5-15.
2. Lipset S. M., Rokkan, St. Party Systems and Voter Alignments: Crossnational Perspectives. New York: Free Press, 1967.
3. Stepan A. The State and Society: Peru in Comparative Perspective. –Princeton: Princeton University Press. 1978.
4. Khantington S. Tret'ya volna. Demokratizatsiya v kontse KhKh veka. M.: ROSSPEN, 2003.
5. Prebish R. Periferiynny kapitalizm: est' li emu al'ternativa? M.: ILA, 1992. 337 s.
6. Furtado C. Formação econômica do Brasil. São Paulo, 1971. P. 112–140.
7. Huntington S. The change to change. Ed. by A. Contory and A. Iegler // Comparative Politics in the Past-Behavioral Era. Boulder; Colorado: Lynne Rinner, 1988.
8. Pshevorskiy A. Demokratiya i rynek. Politicheskie i ekonomicheskie reformy v Vostochnoy Evrope i Latinskoy Amerike. – М.: ROSSPEN, 2000.
9. Bzhezynskiy Z. Velyki peretvorennia // Politychna dumka. 1994. # 3. S. 5-15.
10. Miurdal H. Suchasni problemy «tretoho svitu». M.: Prohres, 1972. 316 s.
11. Skidel'ski R. Doroga ot rabstva. Ob ekonomicheskikh i politicheskikh posledstviyakh krakha kommunizma. – М.: Ad Marginem, 1998.
12. Romaniuk O. I. Problema typolohizatsii politychnykh rezhyimiv v konteksti analizu demokratychnykh tranzytiv // Visnyk KhNU im. V. N. Karazina. 2002. s. 555. – Serii: „Pytannia politolohii”. Vyp. 4. – S. 16-25.
13. De Soto E. Zagadka kapitala. Pochemu kapitalizm torzhestvuet na Zapade i terpit porazhenie vo vsem ostal'nom mir. Per. s ang l. M.: Olimp-Biznes, 2001. 256 s.
14. Wallerstein I. Unthinking Social Science. The Limits of Nineteenth-Century Paradigms. Cambridge, 1991. P. 229–236, 266–272.